

Eigendomsreconstructie van Feyckema sate 1700/1640, met de plaats van de stinswier

de daarbij behorende goederen behoorde in de 14de, 15de en 16de eeuw namelijk aan de Liauckema's en aan de met deze familie nauw verbonden abdij Lidlum bij Oosterbierum. Bekend is dat deze hoofdelingen samen met de Lidlumer monniken vaak conflicten hadden met naburige hoofdelingen en kloosters.¹ In dergelijke vetes was de beheersing van een strategisch gelegen versterking als de Hege Wier, bij één van de toegangswegen naar het dorp Sexbierum, van groot belang.

PNN

1. Wumkes 1929, 46, 51, 57, 59.

10 *Liauckemastate bij Sexbierum*

Van stins naar state

Ten noorden van de dorpen Pietersbierum en Sexbierum bevindt zich Liauckemastate. Het betreft een voormalige boerderij, waarin nu een restaurant gevestigd is, een modern woonhuis, bijterreinen, grachten, een singel en niet te vergeten de monumentale poort. De eigenlijke state is helaas verdwenen; deze heeft gestaan op de plaats van het woonhuis. Het complex verkeert op het oog nog in goede staat (>visuele inspectie). Het is echter niet recentelijk onderzocht. Liauckemastate staat als monument op de >Archeologische Monumentenkaart van Friesland. **GJdL**

Historische bronnen

De bronnen waaruit wij de geschiedenis van Liauckemastate in Sexbierum kennen, verschillen sterk van die over de Hege Wier in hetzelfde dorp. Bij de Hege Wier levert alleen de >eigendomsreconstructie historische gegevens op. Wat we er verder over weten, danken we uitsluitend aan het archeologisch onderzoek ter plaatse. Het terrein en de omgeving van Liauckemastate daarentegen zijn archeologisch niet onderzocht. Toch is juist over de Liauckema's, hun huis en hun relatie met de omlig-

gende dorpen zeer veel bekend. Deze kennis danken we aan het >huisarchief van Liauckemastate, dat zich tegenwoordig op het Ryksargyf bevindt.¹ Het is de papieren neerslag van het leven van de kasteelbewoners over een periode van ongeveer 350 jaar.

Tussen 1479 en 1824 is Liauckemastate nooit verkocht. De state is steeds vererfd, herhaaldelijk in vrouwelijke lijn. Van 1479 tot 1580 behoorden de Liauckema's tot de meest invloedrijke families van de Friese adel.

Na de militaire successen van de calvinisten in 1580 bleven zij trouw aan het katholieke geloof en de wettige landsheer Philips II, waardoor zij veel van hun invloed verloren.

Van alle families die in deze periode op het huis woonden, zijn in het huisarchief stukken te vinden. Het is een bonte mengeling van zakelijke en persoonlijke documenten. Ze vertellen ons veel over het onderhoud van het kasteel door de eeuwen heen, over het beheer van het grootgrondbezit, maar ook over intiemere zaken zoals blijdschap over een geboorte, heimwee, dronkenschap en burenruzies.

1. RAF, Huisarchief Liauckemastate.

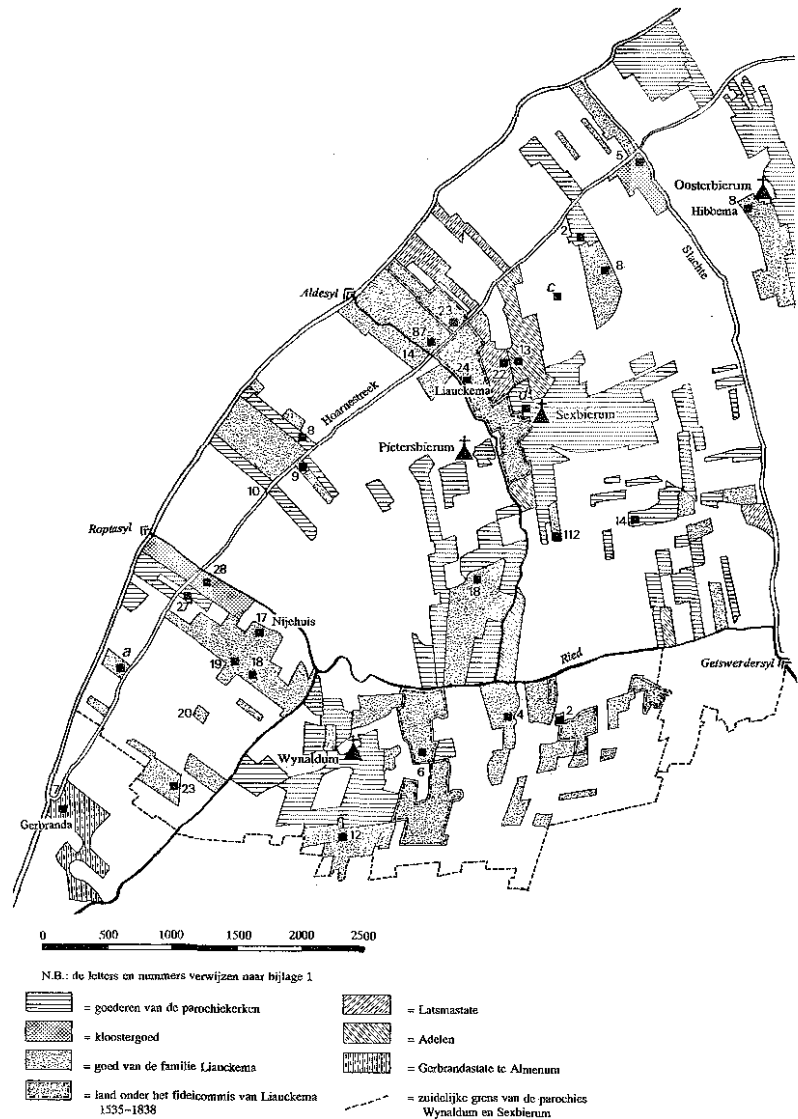
Ligging

Als we alleen naar de >topografische kaart kijken, lijkt Liauckema enigszins excentrisch gelegen ten opzichte van de dorpsterp van Sexbierum. Betrekken we evenwel ook de historische eigendomsverhoudingen in de beschouwing, dan verandert het beeld geheel. Sexbierum en Pietersbierum liggen op één grote terp, mogelijk uit meerdere terpen samengegroeid. Het middelste, tevens hoogste deel, in 1479 als Heechterp aangeduid en ook nu nog als de Terp bekend, was geheel in het bezit van de Liauckema's.¹ De beide dorpen werden dus van elkaar gescheiden door het Liauckemaland, dat zich vanaf de zeedijk in een brede strook tot ten zuiden van de Terp uitstrekte. Onderzoek zou moeten uitwijzen of voorgangers van de state op de terp hebben gelegen, zodat er parallel zou kunnen zijn met Tjitsma in Wynaldum en Stinstra in Foudgum, die immers in de volle middeleeuwen de terp zijn 'afgezakt'.

Ook in waterstaatkundig opzicht was de ligging van Liauckemastate meer centraal dan zij op het eerste gezicht lijkt. Dwars door de terp van Sexbierum en Pietersbierum is namelijk een vaart gegraven die vanuit de Ried naar Liauckemastate voerde. Deze dateerde waarschijnlijk reeds uit de 12de eeuw. De >eigendomsreconstructie van de situatie rond 1511 wees uit dat deze vaart zich tot in de 15de eeuw langs de Liauckemaleane en de Frouseane voortzette, en met een sluis in zee uitkwam. Deze vaart diende als opvaart naar Liauckemastate en naar de Liauckemamolen, waarop de boeren van Sexbierum, Pietersbierum en Wynaldum verplicht waren hun koren te laten malen. Omgekeerd ontleende Liauckemastate zijn strategische positie mede aan deze op zee uitkomende vaarweg, die in 1465 als 'Alde Sylroede' vermeld werd.

De omgeving

Omdat Liauckemastate in 1824 werd afgebroken, zijn we voor de kennis van het kasteel en zijn omgeving geheel aangewezen op de landschappelijke en bouwkundige elementen die nu nog resteren, op oude kaarten (>atlassen) en >prenten en op terloopse mededelingen over het kasteel, de laatste vooral aanwezig in stukken uit het huisarchief. De kaart van Schotanus uit 1718 (>atlassen) is van beperkte waarde. Zij laat geen details van het kasteel zien en van de omgeving ervan, maar geeft in gegeneraliseerde vorm wel een goede indruk van de ligging van het Liauckemacomplex ten noorden van het dorp. Duidelijk blijkt hoe de state, afgebeeld als een compact gebouw met enkele plompe torentjes, op een groot terrein staat. Een aanzienlijk deel van dit terrein wordt ingenomen door boomgaarden. Om het geheel ligt een dubbele singel van bomen. Aan de zuidzijde is als een zwart gebouwde poort afgebeeld, die toegang geeft tot het geheel. Van het state-terrein voert een weg langs

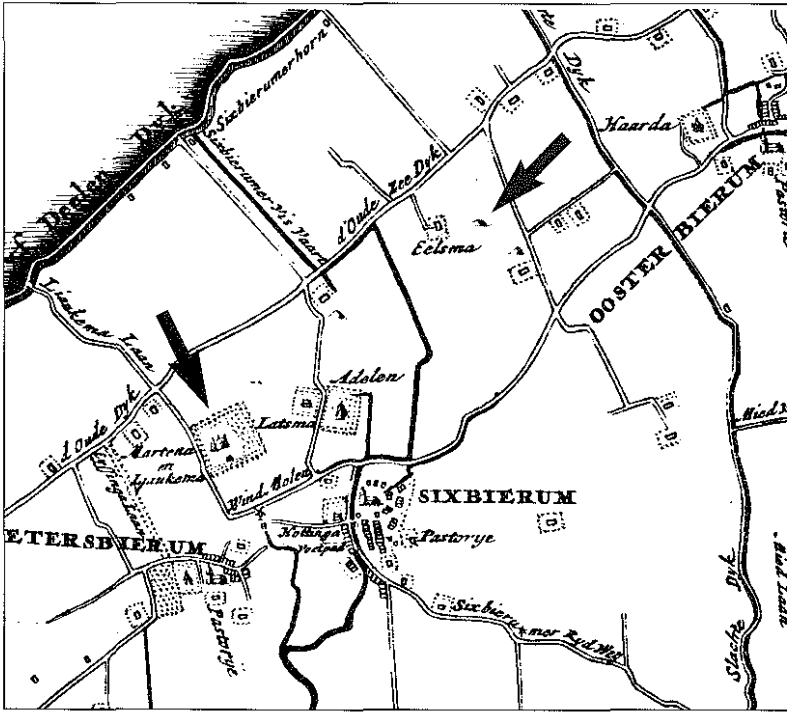
de Liauckemamolen, in 1479 voor het eerst genoemd, naar het dorp Sexbierum. Deze molen geniet ook een zekere bekendheid doordat ooit de vader van de 'zeeheld' Tjerck Hiddes de Vries, Hidde Sioerds geheten, haar van de eigenaars van Liauckemastate pachtte.

Het globale beeld van Schotanus, dat ons de state als het ware in vogelvlucht toont, kan nader worden ingevuld met gegevens uit andere bronnen. Zo worden in bewaard gebleven testamenten² van de Liauckema's uit de jaren 1479, 1503 en 1535 naast 'Lyauckemahuys' apart het hof - hoogstwaarschijnlijk dus de door Schotanus afgebeelde boomgaard - en de 'porte' genoemd. De tegenwoordig nog bestaande poort, die blijkens een gevelsteen uit 1604 dateert, had dus een middeleeuwse voorganger. In de in het huisarchief bewaarde financiële administratie uit het begin van de 17de eeuw blijkt dat de nog aanwezige duiventil boven de poort lucratief was: de duiven dienden niet alleen voor de eigen consumptie, maar werden ook verkocht. Ook de boomgaard wordt in het huisarchief nu en dan genoemd, bijvoorbeeld als er nieuw te planten

Geestelijk goed en hoofdelingengoed in westelijk Barradeel rond 1500.
Uit: Noomen 1994, 101

1. Zie voor deze en de volgende paragraaf: Noomen 1994b, 100-158.

2. Verhoeven en Mol 1994.

Liauckemastate en de Hege Wier te Sexbierum volgens de kaart van Schotanus (1718)

boompjes werden aangekocht.

Verder blijkt uit archivalia dat ook in de middeleeuwen reeds een boerderij aanwezig was, hoogstwaarschijnlijk op dezelfde plaats als de huidige. Schotanus liet de boerderij op zijn schematische schets weg. De boerderij wordt in de genoemde testamenten vermeld als 'de huuysinge'; het erf als 'dat hoernleger'. Uit het >register van den aanbreng uit 1511 en 1546 blijkt dat het bij Liauckemastate behorende land door een pachter, die op de boerderij woonde, werd bewerkt.

De hoofddeling liep dus niet zelf achter de ploeg, zoals de romantische geschiedschrijving uit de vorige eeuw ons wil doen geloven! De >topografische kaarten laten zien dat zowel het kasteel als het erf van de boerderij door een eigen gracht waren omringd.

Behalve als huisplaats voor de boerderij diende het 'hornleger' ook als nederhof van het kasteel. De poort gaf er toegang toe, en vanaf het hornleger voerde een hoge houten brug vervolgens naar het kasteel. Om het gehele complex liep langs de singels tenslotte een buitengracht. Ook de grachten komen in stukken uit het huisarchief nu en dan voor. In de 17de eeuw bijvoorbeeld bevatten zij zoveel vis, dat ook deze nu en dan verkocht werd. Bovendien hadden de heren van Liauckemastate met uitsluiting van anderen het recht om zwanen in Sexbierum en Pietersbierum te houden. Op een prent uit 1741 zien we ze dan ook in de grachten heen en weer zwemmen. Ook zwanevlees, -veren en -dons komen we in het archief tegen. De vogels waren niet alleen een statussymbool maar ook een bron van inkomsten.

Het huis

Over het kasteel zijn wij ingelicht door vier prenten,

die elkaar goed aanvullen, omdat ze het van alle zijden laten zien. De kwaliteit van deze afbeeldingen is zo goed, dat we het uiterlijk van vrijwel het hele kasteel kennen. In 1741 beeldde Pieter Portier de zuidzijde, met de poort en de brug naar de nederhof, af; vlak voor de afbraak in 1824 vervaardigde de dorpsstimmerman tekeningen van de oostzijde en de zuidwest- en noordwestzijde.

Het kasteel blijkt in de 18de en 19de eeuw te bestaan uit een uiterst complex bouwwerk, dat oprees uit de gracht. De N-Z gerichte oostelijke vleugel bevatte de ingang. Haaks hierop stond aan de ZW-zijde een zijvleugel van dezelfde hoogte. Beide gebouwen bestonden uit kelders met hier en daar schietgaten, waarboven twee bouwlagen en een hoog dak met twee zolderlagen. In de zijvleugel bevond zich de grote zaal met een reusachtige schouw, die door beelden van de heiligen Petrus en Paulus werd gedragen. Het interieur van deze zaal kennen we uit een in het Fries Museum bewaard schilderij van het bruiloftsfeest rond 1610 van Jel van Liauckema en jonker Eraert van Pipenpop.

Dankzij deze prent kunnen we aan de hand van de plaatsing van de ramen en het rookkanaal de ligging van de zaal in het gebouw vaststellen. Zowel aan de NO- als aan de ZW-zijde waren er, eveneens onderkelderde aanbouwen van één bouwlaag. Het gecompliceerde uiterlijk met zijn vele zadelen- en schilddaken en tuit- en trapgevels werd nog versterkt door twee half ingebouwde traptorentjes, een tussen 1741 en 1824 verwijderd arkelorentje op de NW-hoek dat waarschijnlijk als paviljoentje diende¹, en een zware halfronde toren, waarin de toegangsbrug uitkwam.

Een groot gedeelte van het uit de prenten gekende gebouw zal in aanzet op het eind van de 15de eeuw al aanwezig zijn geweest. De >kroniek van Worp van Thabor suggereert namelijk dat het gebouw toen al veel ruimte bood: tijdens de oorlog van 1498 verschaftte het onderdak aan 50 soldaten. Het moet een sterk huis geweest zijn. Zowel in 1498 als bij de troebelen van 1580 werd het in brand gestoken. De massieve muren hebben daar echter waarschijnlijk weinig onder te lijden gehad, want beide keren werd het huis snel herbouwd. In het complex, dat een 16de-eeuwse indruk maakte zullen waarschijnlijk oudere elementen zijn schuilgegaan. In de noordoostelijke aanbouw heeft men zo de oude 'stens' vermoed², die in Schelte Liauckema's testament uit 1479 afzonderlijk naast het huis wordt genoemd. Omdat de Liauckema's reeds aan het begin van de 14de eeuw in de bronnen als aanzienlijk geslacht voorkomen, zou het mogelijk kunnen zijn dat de kern van deze stins nog uit de 13de eeuw dateerde.

Het grootgrondbezit

Door de gegevens uit de in het huisarchief aanwezige testamenten, huwelijkscontracten, boedelscheidingen en pachtbrieven te combineren met

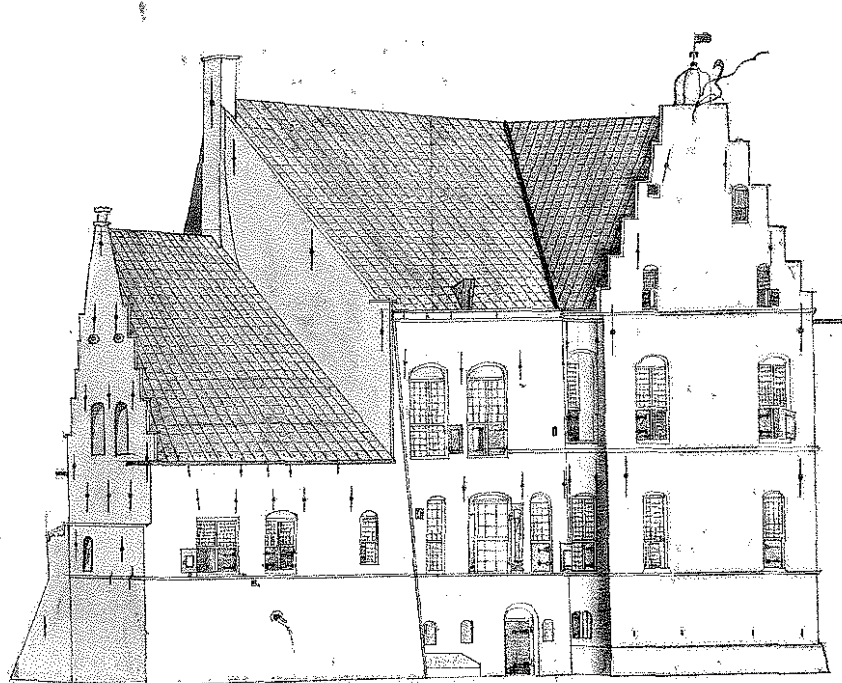
1. Elward en Karstkarel 1990, 84-86.

2. Elward en Karstkarel 1990, 84-86.

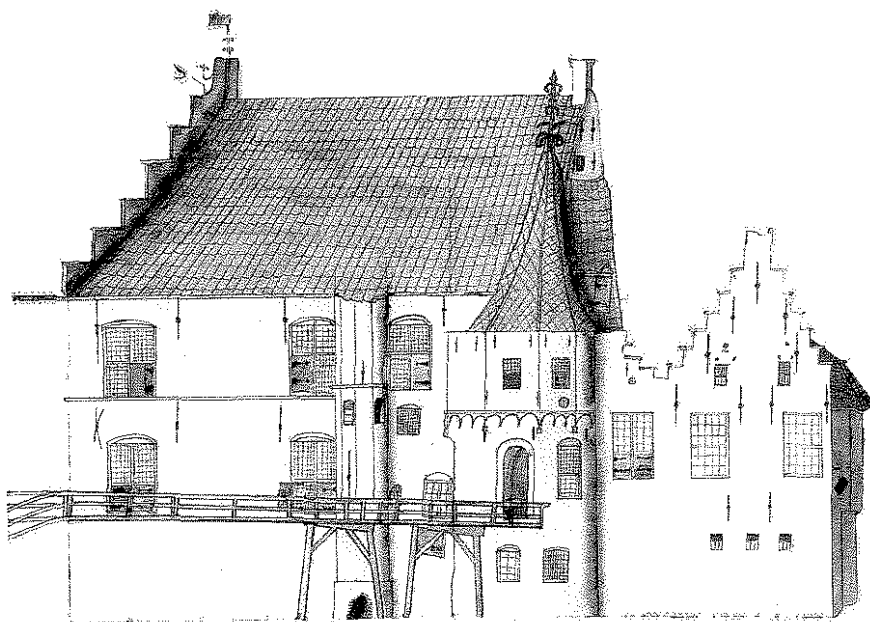
het register van den aanbreng van 1511 en de andere registers van grondboekhouding, is het mogelijk het grondbezit waarvan Liauckemastate het beheerscentrum was, te reconstrueren.¹ Aan het begin van de 16de eeuw bereikte de accumulatie van het Liauckemabezit door huwelijken met erfdochteren van naburige hoofdelingsfamilies haar hoogtepunt. Alleen al in Westelijk Barradeel waren 18 boerderijen - waaronder Tjitsma in Wynaldum (zie Wynaldum) - eigendom van de Liauckema's. Daarnaast hadden ze er verspreide percelen in tenminste 7 andere sates. Aan de machtsposities van verschillende inmiddels

uitgestorven families herinnerden binnen de Liauckemagoederen nog de stinswieren bij de sates Oldehuis in Wynaldum, Jongema en Liwema in Pietersbierum en Ottema in Sexbierum (zie Hege Wier). Binnen dit grootgrondbezit waren zo naast het kasteel Liauckemastate ook resten van oudere typen van verdediging aanwezig. **PNN**

1. Noomen 1994b, 101, 163-170.

Van de Zuid-Westhoek te Lian-

Van de Oosthoek te Lian-

Liauckemastate van de zuid-west- en de oostzijde gezien, in 1824. Tekeningen van timmerman 'baas' Schaaf uit Sexbierum. Collectie Fries Museum, Leeuwarden

11 *Het blokhuis te Staveren*

Versterking bij een stad

Ten zuiden van de haven van Staveren bevindt zich een grasveld dat tot voor kort als voetbalterrein in gebruik is geweest. Het wordt het QVC-terrein genoemd naar de club die er zijn thuiswedstrijden speelde. Aan de westzijde wordt het begrensd door een verbreed dijklichaam, aan de zuid- en oostzijde door de bebouwing van het tegenwoordige stadje. De gemeente Nijefurd is van plan op het terrein recreatiewoningen te laten bouwen. Volgens de dagbladen zou het gaan om het optrekken van 60 à 70 'hanzehuisjes', waaruit mag worden afgeleid dat het nieuwbouwplan knipoogt naar het verleden van Staveren. Het is ironisch of zo men wil cynisch van de plannenmakers dat ze deze nieuwbouw willen realiseren op een plek waar nog ongestoorde resten van het oude Staveren in de ondergrond aanwezig zijn. Het terrein staat echter niet op de >Archeologische Monumentenkaart van Friesland.

Middeleeuws Staveren

Het terrein ligt ten noorden van de bewoning aan de westzijde van de Voordelft. Aangenomen wordt dat Staveren zich langs deze gracht heeft ontwik-

keld. De gracht gaat mogelijk terug op een natuurlijk stroompje. Oorspronkelijk werd het landschap rond Staveren door venen gedomineerd. In de loop van de middeleeuwen zijn hier door de steeds verder oprukkende zee kleilagen op het veen afgezet en is de kustlijn oostwaarts verplaatst. Het Staveren aan de Voordelft dateert zeker al uit de 12de eeuw. Een oudere component is niet uitgesloten, al gaat men er vanuit dat het historisch bekende vroeg-middeleeuwse Staveren verspoeld is. De Voordelft buigt even ten zuiden van het onderzoeksterrein met een scherpe hoek naar het oosten af. Deze hoek lijkt secundair. Niet uitgesloten mag worden dat de Voordelft in het verleden een ander tracé heeft gevolgd, bijvoorbeeld langs of zelfs over het onderzoeksterrein. Dit zou betekenen dat het 12de-eeuwse Staveren zich tot op het onderzoeksterrein zou hebben uitgestrekt.

De resultaten van een in 1995 uitgevoerd kortstondig >waarderingsonderzoek lijken dit vermoeden te bevestigen.¹ Op een deel van het terrein werd namelijk een gelaagd/geband venig kleipakket of ook wel kleiig veenpakket aangeboord, dat een aantal malen gemengd bleek te zijn met aanzienlij-

1. De Langen e.a. 1995b.